

MIROSLAV STRÍDA

GEOGRAFICKÁ BIBLIOGRAFIE

M. Strída: *Bibliography of Geography. - Sborník ČGS, 99, 1, pp. 39 - 43 (1994).* - A history of Czech and Slovak geographical bibliography since 1886 is traced. A special attention is devoted to bibliography published in the Journal of Czech Geographical Society from 1895 onwards. In last time (1985 - 1991), geographical bibliography was published as a book.

KEY WORDS: bibliographical reviews - Czech and Slovak geography.

Bibliografická aktivita se považuje za základní formu informačního systému každé solidní vědecké disciplíny. Byla zavedena také pro geografii v Českých zemích a na Slovensku, ale její vývoj nebyl nikterak snadný a čas od času musí překonávat značné potíže. Ke krizovým obdobím se řadí, bohužel, i současný stav.

První obsáhlejší přehled z kolekce časopisů knihovny Národního muzea a Náprstkova muzea zpracovala K. Špecingerová pod názvem: *Seznam článků z vlastivědy Čech, Moravy a Slezska, obsažených v časopisech českých od r. 1801 - 1885.* Byl uveřejněn v prvních ročnících Režábkova Zeměpisného sborníku (1886 - 1888). Při zakládání České společnosti zeměvědné před sto lety, jak informuje V. Švambers, se rovněž uvažovalo o bibliografii české geografické literatury. Zatím totiž registrovaly českou geografickou produkci jen částečně Baschinova Bibliotheca geographica, vydávaná Geografickou společností v Berlíně a Siegerův Geographischer Jahresbericht über Österreich ve Vídni. Za jediný významnější soupis topografických prací lze snad ještě považovat stať B. Slavíkové *Cestopisná a místopisná literatura česká*, která byla uveřejněna v Časopise turistů v r. 1911.

Teprve existence Geografického ústavu Univerzity Karlovy umožnila V. Švambersovi spolu s A. Baslem systematickou bibliografickou činnost, i když neměla dlouhého trvání a do publikovaných závěrů se ji podařilo uvést jen zčásti. Ve sbírce Travaux géographiques tchèques (1911) vyšla jejich *Bibliografie české literatury geografické v l. 1906 a 1907* a v roce následujícím za léta 1908, 1909 a 1910. V obou svazcích dohromady bylo uvedeno na dva tisíce bibliografických záznamů rozdělených na Zeměpis všeobecný a Zeměpis regionální se zvláštním zřetelem na země Koruny české. Všeobecná geografie se dále dělila na: I. Bibliografii, II. Methodologii a vyučování, III. Všeobecná zpracování, IV. Zeměpis historický a dějiny zeměpisu, V. Zeměpis mathematický a hvězdářský, VI. Zeměpis fyzikální, VII. Zeměpis biologický, VIII. Anthropogeografii, IX. Návod k cestování a pozorování, cestovní výzbroj, turistika, X. Různé. K dalšímu pokračování však nedošlo.

Naštěstí v té době už vycházel druhé desetiletí Sborník České společnosti zeměvědné, který čas od času otiskoval i práce bibliografické, kdykoli se našli autoři ochotní se jimi zabývat. Tak například vedle už zmíněné činnosti Švambersy a Basla, která se projevovala i na jeho stránkách, uveřejňovali zde J. Metelka a E. Muška své *Pohledy na zeměvědnou literaturu v programech středoškolských*, v období 1901 - 1905. Za zmínku stojí i bibliografie J. Pluhaře z válečných let, otištěná v r. 1917 a první *Bibliografie Slovenska*, kterou napsal pro Sborník J. Koliha a která vyšla v r. 1919. Ve dvacátých letech se objevovala také první geografická bibliografie Podkarpatské Rusi J. Krále.

Systematickou práci bibliografickou za každý rok 1925 až 1933 se zabýval na stránkách Sborníku J. Wizek. Jeho *Československá literatura zeměpisná* rozdělovaná zpravidla na

I. Vlastivědné sborníky, časopisy a periodika, II. Samostatné spisy, III. Průvodce a IV. Výroční zprávy, vyšla poprvé v roce 1926. Od r. 1934 na ni navázaly každoroční, víceméně pravidelné přehledy L. Jonáše. Jeho poslední *Naše literatura zeměpisná v roce 1943* vyšla až v poválečném Sborníku 1945, vydaném 1946. Jonáš zahrnoval všechny geografické vědy a příbuzné práce z území předválečného Československa. Většinou necitoval periodika, takže uváděných prací za uplynulý rok bylo poměrně málo. Rozděloval je na A. Samostatná díla, Mapy a atlasy, a B. Průvodce, takže v podstatě už dál vystačil s abecedním uspořádáním. V ročnících 1940, 1942, 1943 a 1944 uveřejňoval zde ještě svoji *Bibliografii českých prací z dějin kartografie a zeměměřičství* I. Honl. Ve zmíněném Sborníku 1945 byla otištěna i pozoruhodná *Zeměpisná bibliografie Slovenska za rok 1939 - 1945*. Sestavil ji J. Polakovič v Geografickém ústavu Přírodovedeckej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislavě. Její klasické, nicméně podrobnější členění rozeznává samostatné práce slovenské a jinojazyčné, příspěvky v časopisech, výběr z cizojazyčné literatury o Slovensku, statistiky a zprávy.

V poválečných, možno říci krizových letech české geografie však i tato, až dosud skromná bibliografická činnost téměř ustala. Jistou výjimkou se staly některé bibliografie kartografické a ne zcela pravidelná individuální spolupráce J. Krále s mezinárodní agenturou *Bibliographie Géographique Internationale (BGI)*, vydávanou v Paříži francouzskými geografy pod záštitou Mezinárodní geografické unie s podporou UNESCO. Až do roku 1957 referovala BGI o geografii Československa jen výběrově. Obraz o celkové české a slovenské geografické tvorbě byl tak do té doby jen značně neúplný a náhodný.

V padesátých letech získal rozhodující slovo v BGI P. George. Jako znalec a přítel československé geografie nás požádal o zavedení systematické bibliografické činnosti. Představitel naší geografie se stal od roku 1958 členem mezinárodní redakce BGI. Od té doby v ní pravidelně vycházejí soustavné anotované záznamy o geografických pracích v kapitole Československo, popř. v jiných částech všeobecných a regionálních.

Bibliografie má celosvětový charakter, takže v zájmu jednotnosti obsáhlého díla vycházejícího každoročně v jednom, později v několika svazcích, zde platí pochopitelně některá striktní obecná pravidla pokud jde o výběr, obsah a uspořádání záznamů citovaných prací. Selekcce se provádí zejména s ohledem na zahraničního čtenáře, ovládajícího alespoň jeden z obou oficiálních jazyků Mezinárodní geografické unie (angličtina, francouzština), s přihlédnutím k cizojazyčným resumé, dostupnosti publikace apod. Tak např. nebyvají uváděny české a slovenské práce bez cizojazyčného souhrnu, nebo jen s resumé ruským či německým. Bibliografie se týká všech geografických věd, včetně kartografie, ovšem za předpokladu jistých omezení, tak aby se výběr citovaných prací už nedostával zcela mimo rámec geografie. Prostřednictvím BGI se československá geografie dostává do světového kontextu, z něhož jsou patrné zájmy a postavení domácího geografického výzkumu v rámci aktuálních mezinárodních trendů.

BGI však měla i jinak příznivý vliv na bibliografickou činnost v naší zemi. Po několika letech její stručné francouzské verze, vycházející ze spolupráce s českými geografy, se redakční rada Sborníku ČSGS pod vedením J. Kunskeého rozhodla opět pravidelně uveřejňovat přehled domácí geografické literatury za každý uplynulý rok, když do té doby vycházely jen nesoustavné informace o domácí a zahraniční literatuře, zpravidla v rozdělení na Všeobecný zeměpis, Československo, Evropa a ostatní svět, se samostatným oddílem Mapy a atlasy.

Poprvé vyšla systematická *Bibliografie československé geografické literatury za rok 1961* ve Sborníku v roce 1962 (sv. 67, s. 176 - 179). Za přispění pracovišť právě vznikajícího Geografického ústavu ČSAV, Katedry ekonomické geografie PF Univerzity Komenského, Ústřední správy geodézie a kartografie a dalších institucí připravil výběr M. Střída v duchu zásad BGI, tentokrát pro domácí čtenáře. Hned se však ukázalo, že řádná bibliografická práce, zahrnující celou československou geografii, je už nad síly

jednoho autora. V letech 1963 - 1969 proto spolupracovali na bibliografii M. Holeček, V. Kašpar, později i další. Kongresové číslo Sborníku v roce 1968 bylo vydáno celé anglicky a od té doby se jeho Bibliografie čs. geografické literatury stala plně přístupná i pro anglicky čtoucí čtenáře.

S rozvojem bibliografie přibývalo množství odborné a technické práce. Ukázalo se jako velmi šťastné přenesení excerpce a postupně celého rukopisného zpracování bibliografie na půdu Základní geografické knihovny Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v roce 1970. Autorský kolektiv se přitom rozšířil o vedoucí této knihovny J. Runštukovou.

Po celou dobu existence ročních bibliografických přehledů byla zachována v podstatě jednotná, i když ne příliš podrobná klasifikace citovaných prací. To se projevilo v průběhu let jako značná výhoda při studiu i abecedním vyhledávání příslušných témat. Pokud bylo nutné s přibývajícím množstvím záznamů tuto klasifikaci dále členit a doplňovat, dělalo se to organicky, při zachování kompatibility skladebného systému. Bibliografie sleduje veškeré původní a odvozené články, referáty, zprávy, příručky, učebnice, sborníky, dále pak mapy, mapové soubory, atlasy a jiné publikace z oboru geografických věd, pokud byly řádně zveřejněny, redigovány a recenzovány, vytištěny v dostatečném množství výtisků přiměřenou polygrafickou technikou a jsou dostupné v odborných knihovnách.

Soubor ČESKOSLOVENSKO se od začátku dělil na oddíly Obecné práce, Fyzická geografie, Ekonomická (Socioekonomická) geografie a Regionální práce. Tři posledně jmenované oddíly se brzy začaly dělit každý ještě na dvě části. V roce 1983 byl zaveden nový soubor ZAHRANIČNÍ ZEMĚ, o rok později byl k úvodnímu souboru VŠEOBECNÁ GEOGRAFIE připojen ještě oddíl Biografie. Koncem osmdesátých let je textová část doplněna seznamem více než padesáti excerpovaných časopisů a číslováním jednotlivých záznamů, které umožnilo sestavovat i mistopisný rejstřík. Obsah i uspořádání citací vychází ze zásad vyhlášených Mezinárodní geografickou unií a z československé normy o bibliografické citaci (ČSN 01 0197).

Soubor VŠEOBECNÁ GEOGRAFIE A BIOGRAFIE nepřesahuje zpravidla 10 - 15 % v ročence uvedených prací. Oddíl Všeobecná geografie referuje o závažnějších člancích, učebnicích a příručkách teoretické, metodické a didaktické povahy. Oddíl Biografie pak zejména o statích napsaných k životním a jiným jubilejím a výročím.

Těžištěm ročenky byl se svými 70 - 80 % národní soubor ČESKOSLOVENSKO. Jeho první oddíl Obecné práce cituje práce týkající se několika oborů, takže je nelze zařadit do žádné z následujících tematických částí. Fyzická geografie se dělí na část Geomorfologie a část Klimatologie, hydrologie, biogeografie, pedologie. Sociálně ekonomická geografie je nejrozsáhlejším oddílem souboru. Rozeznává část Obyvatelstvo a sídla, včetně literatury demografické a urbanistické, a část Hospodářství. Oddíl Regionální práce je dosti heterogenní, když rozlišuje část Krajina, prostředí, regionalizace a část Turistické mapy a průvodce.

Soubor ZAHRANIČNÍ ZEMĚ tvoří zpravidla sotva desetinu všech uváděných prací a už jeho rozsah dokazuje, jak se naši geografové jen málo zabývali studiem geografie zahraničních zemí. Skoro polovina souboru obvykle připadá na mapy všeho druhu.

V uvedené podobě vycházel pravidelný roční přehled československé geografické literatury v letech 1962 - 1985 zpravidla ve třetím čísle Sborníku ČSGS. Rozšiřováním a zdokonalováním vyhledávací bibliografické práce, zvláště pak rozvojem vědecko-výzkumné, vědecko-populární, pedagogické i aplikované činnosti v geografii se počet citovaných prací neustále zvyšoval natolik, že se po pravidelném, zhruba čtvrt století trvajícím uveřejňování ročních bibliografických přehledů stal Sborník příliš těsný. O užitečnosti dalšího pravidelného vydávání geografické bibliografie sice nikdo celkem nepochyboval, bylo však třeba uprostřed osmdesátých let hledat nové technické a ekonomické řešení, hlavně z prostorových důvodů. Forma uspořádání bibliografie ve Sborníku ČSGS dávala možnost provádět kumulaci i za několikaleté období. Přesto pokus o takovou kumulaci

za pět let, provedený pod názvem *Československá geografická literatura 1961 - 1965*, vydaný v Geografickém ústavu ČSAV (Brno, 1966, 48 str.) zůstal ojedinělý. Tím cennější se proto jeví některé kumulativní práce Sektoru bibliografie Státní knihovny na úseku geologie a geografie, vydávané péčí J. Kremerové.

Další zabezpečování geografické bibliografie, jako významného úkolu v rámci prostorových informačních systémů, bylo svěřeno Geografickému ústavu ČSAV ve spolupráci s Československou geografickou společností při ČSAV a s GÚ SAV. Akademické instituce se tak staly od roku 1986 společným vydavatelem a distributorem doma i v zahraničí nové bibliografické ročenky *Československá geografická literatura*, která plně navázala na bibliografickou činnost v BGI (od r. 1958) a ve Sborníku (od r. 1962). Trvalou péčí o bibliografickou činnost v oboru geografických věd byla zároveň pověřena nově zřízená Bibliografická komise geografická při ČSGS, složená ze zástupců různých pracovišť z Čech, Moravy i Slovenska. Sídlem jejího sekretariátu se stala Základní geografická knihovna PF UK (v Praze 2, Albertov 6).

Z toho plyne, že tato knihovna zůstala i nadále pracovní bází bibliografie. Roční přehledy Československé geografické literatury vycházely v samostatné knižní podobě a speciální grafické úpravě (v tzv. červené řadě interních tisků Geografického ústavu ČSAV, věnované společné edici tohoto ústavu a ČSGS, později již ČGS) od roku 1986. Nová knižní podoba bibliografie navázala svým obsahem, zaměřením i uspořádáním na předešlých 24 ročníků uveřejněných ve Sborníku ČSGS a stala se reprezentativním obrazem stavu všech geografických disciplín pěstovaných v Českých zemích a na Slovensku.

Neutěšené poměry v ČSAV a v jejím Geografickém ústavu způsobily, že šestá knižní bibliografická ročenka vydaná v roce 1991 se stala poslední. Bibliografická komise geografická byla nejprve převedena z ČSGS do Geografického ústavu ČSAV a pak zrušena a vydávání ročenky bylo až na další zastaveno. Soustavnější, i když jen velmi skromná informace o aktivitě české geografie se tak po letech znovu omezuje jen na *Bibliographie géographique internationale*, jejíž svazky jsou u nás k dispozici v Základní geografické knihovně na Přírodovědecké fakultě UK na Albertově.

Doufejme, že Národní komitét geografický, jemuž byla péče o bibliografickou činnost svěřena, nalezne brzy příznivější řešení.

Literatura:

- HONL, I. (1940, 1942 - 1944): Bibliografie českých prací z dějin kartografie a zeměměřičství. Sborník ČSZ.
- JONÁŠ, L. (1934 - 1945): Naše literatura zeměpisná. Sborník ČSZ.
- KOLIHA, J. (1919): Bibliografie Slovenska. Sborník ČSZ, 25, č. 1, s. 47 - 109.
- METELKA, J., MUŠKA, E. (1901 - 1905): Pohledy na zeměvědnou literaturu v programech středních škol. Sborník ČSZ.
- SLAVÍKOVÁ, B. (1911): Cestopisná a místopisná literatura česká. Časopis turistů.
- ŠPECINGEROVÁ, K. (1866): Seznam článků z vlastivědy Čech, Moravy a Slezska, obsažených v časopisech českých od r. 1801 - 1885. Zeměpisný sborník, roč. 2, 54 s.
- STRÍDA, M. (1992): Geographische Bibliographie in der Tschechoslowakei. Geographie und ihre Didaktik. Trier, I, s. 325 - 330.
- ŠVAMBERA, V., BASL, A. (1911, 1912): Bibliografie české literatury geografické v l. 1906 - 1910. Travaux géographiques tchèques, Praha.
- WÍZEK, J. (1925 - 1933): Československá literatura zeměpisná. Sborník ČSZ.

BIBLIOGRAPHY OF GEOGRAPHY

It was in 1886 when the first bibliography survey of the Czech geography was published. In the beginning of the 20th Century such bibliographies appeared several times in the Journal of Czech Geographical Society. In period between 1925 and the World War II bibliographical surveys were published regularly. The first systematic Bibliography of Czechoslovak Geography was published in the Journal in 1962 under the auspices of International Geographical Bibliography in Paris.

In 1985 - following the period of 24 years when bibliographies were published in the Journal of Czechoslovak Geographical Society as enclosures - the Bibliography was released as a book. Annual reviews presents a wide selection of articles, reports, papers, books, maps and other geography-related material on the Czech and Slovak territory. It is completed by some more general references, biographies and geography of foreign countries.

The Bibliography consists of three main parts. The first one - GENERAL GEOGRAPHY - includes the general section and biographies.

The second part - CZECHOSLOVAKIA - is further divided into four sections: Generalities of Czechoslovakia, Physical Geography (subdivided into "Geomorphology" and "Climatology, Hydrology, Biogeography and Pedology"), Human Geography (including "Population, Settlements" and "Economics") and Regional Works (consisting of "Landscape, Environment, Regionalization" and "Guidebooks and Maps").

The third part - FOREIGN COUNTRIES - comprises works of geographical interest compiled by Czech and Slovaks authors only.

The Bibliography was elaborated in the Central Geographical Library of Charles University (Praha 2, Albertov 6) in cooperation with other Czech and Slovak geographical libraries and the Central Archives of Geodesy and Cartography.

(Adresa autora: Ježkova 7, 130 00 Praha 3 - Vínohrady.)

Došlo do redakce 5.1.1993

Lektoroval Václav Gardavský